

Αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της νεότερης και σύγχρονης ιστορικής σκέψης

Μαρία Ρεπούση
Επίκουρη καθηγήτρια
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Εισαγωγή

Η Αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος, το θέμα του συνεδρίου μας και σε ότι με αφορά θα επιχειρήσω τη διερεύνηση της σχέσης που διαμορφώνεται ανάμεσα στην αρχαία ελληνική ιστορική σκέψη αφενός και αφετέρου στη νεότερη και σύγχρονη ιστορική σκέψη, θέτοντας αρχικά ένα βασικό ερώτημα που απασχόλησε σύγχρονους διανοητές και επιλέγοντας στη συνέχεια τρία ιστορικά είδη και παρακολουθώντας την πρόσληψή τους στη μακρά διάρκεια του δυτικού χρόνου.

Το ερώτημα αφορά την ίδια την ιστορική δημιουργία στην Αρχαία Ελλάδα, την ‘ιστοριογένεσιν’ κατά την έκφραση του Eric Voegelin (Kelley, σ. 7) και τις ερμηνείες που προβάλλονται για την εξήγησή της.

Τα ιστορικά είδη που επιλέξαμε μας παραπέμπουν σε τρεις μεγάλους ιστορικούς της αρχαιότητας των οποίων τα έργα θεωρούνται κλειδιά τόσο για την κατανόηση του αρχαιοελληνικού κόσμου και της μετάβασής του στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα όσο και για την εννόηση της σχέσης που διαμορφώνεται ανάμεσα σ’ αυτά και στο νεότερο και σύγχρονο κόσμο. Πρόκειται καταρχήν για την Ιστορία του Ηροδότου με αντικείμενο τους Μηδικούς Πολέμους και την Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου του Θουκυδίδη, έργα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Θα προσθέσουμε σ’ αυτά και τις Ιστορίες του Πολύβιου μολονότι ο Πολύβιος από τη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας ζει και συγγράφει τον 2^ο αιώνα π.Χ., την περίοδο που συντελείται η ενοποίηση Ανατολής και Δύσης υπό την κυριαρχία των Ρωμαίων και ιστορεί, όπως είναι φυσικό την εποχή του.

Η επιλογή μας αυτή καθορίστηκε από την επιρροή που ασκούν οι συγκεκριμένοι ιστορικοί σε καθοριστικούς για τη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου χρόνους, το χρόνο της εκκοσμίκευσης της ιστορίας, το χρόνο της ακαδημαϊκής θεσμοθέτησής της, το χρόνο του κατακερματισμού της στις ιστορίες του τέλους του 20^{ου} αιώνα. Η επιρροή τους δεν είναι φυσικά ανεξάρτητη από τον τρόπο με τον οποίο διαβάζονται. Στην περίπτωση μας, οι αναγνώσεις είναι ποικίλες και συναρτώνται από τον τρόπο με τον οποίο οι ανθρώπινες κοινωνίες αντιλαμβάνονται το συγχρονικό τους κόσμο και αποπειρώνται την ερμηνεία του. Γι’ αυτό και οι Αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί καθώς και τα συγκεκριμένα ιστοριογραφικά είδη τα οποία δημιούργησαν αποτελούν περιπτώσεις ενός συνεχούς αναστοχασμού και επανεκτιμήσεων, οι οποίες είναι αδύνατον να ερμηνευθούν αν δεν ανατρέξουμε στο περικείμενό τους, στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής τους και στα ζητήματα που απασχολούσαν τους ανθρώπους. Αυτά τα ζητήματα διαμορφώνουν εν τέλει τα ερωτήματα των ιστορικών και συνακόλουθα τα ιστορικά αντικείμενα. Η αρχαία ελληνική ιστορική σκέψη και τα διαφορετικά είδη που αυτή δημιούργησε έχουν το προνόμιο να σχετίζονται με καθοριστικά για τη διαμόρφωση της νεότερης και σύγχρονης δυτικής σκέψης ερωτήματα για το παρελθόν των ανθρώπινων κοινωνιών καθώς και για τον τρόπο της ανάπτυξής του.

‘Ιστοριογένεσις’ και ερμηνείες.

Η γέννηση της ιστορίας τοποθετείται τον 5^ο π. Χ. αθηναϊκό αιώνα και αποτελεί για τη δυτική σκέψη «μία από τις συνιστώσες του ελληνικού θαύματος. Ενώ ο Σωκράτης διδάσκει, ο Ευριπίδης και ο Σοφοκλής δημιουργούν την τραγωδία και ο Φειδίας διακοσμεί τον Παρθενώνα, δυο έργα συγκροτούν την ιστορία ως αντικείμενο: η

Έρευνα του Ηροδότου και ο Πελοποννησιακός πόλεμος του Θουκυδίδη» (Carbonell & Walch, σ. 19). Ο Colligwood τεκμηριώνει τη θέση αυτή εντοπίζοντας στα ιστορικά είδη του 5^{ου} π. Χ. αιώνα βασικές ιδιότητες που συνιστούν κατά την άποψη του το ιστορικό είδος. Τον ερευνητικό χαρακτήρα, το ανθρώπινο και όχι θεοκρατικό περιεχόμενο, την τοποθέτηση των γεγονότων στο χρόνο (σ. 17).

Στη θέση αυτή που παραμένει κλασική υπάρχουν κριτικές προσεγγίσεις οι οποίες δρομολόγησαν περαιτέρω διερεύνηση της αρχαίας ελληνικής σκέψης και επέτρεψαν την επανατοποθέτηση της ιστορικής δημιουργίας στο περιβάλλον του 5^{ου} π. Χ. αιώνα με νέους όρους. Θα επιχειρήσουμε να τις καταστήσουμε αναγνώσιμες ομαδοποιώντας τις σε δυο μεγάλες κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία αφορά στη διεύρυνση της θεωρίας του ιστορικού πεδίου και ανιχνεύονται σ' αυτήν τάσεις σύγκλισης της ιστορίας με την ιστορική νοοτροπία ή ακόμα και με τη συλλογική μνήμη καθώς και νέες ερμηνείες για τη σχέση του δυτικού πολιτισμού με τις καταβολές του. Ενυπάρχουν σ' αυτήν την πρώτη ομάδα δυο τουλάχιστον κατευθύνσεις που αφορούν το ζήτημα της ιστορικής δημιουργίας: η αναγνώριση του ιστορικού κανόνα σε προγενέστερες του ελληνικού 5^{ου} π. Χ. αιώνα, προ-ηροδότειες ιστορικές εκφράσεις και η αναζήτηση εξω-αρχαιοελληνικών ιστορικών παραδειγμάτων που μαρτυρούν την ιστορική νοοτροπία της εποχής τους και επιχειρούν να μεταθέσουν ανατολικά του αρχαιοελληνικού κόσμου τις πρώτες ιστορικές δημιουργίες.

Στις μεθοδολογικές επιλογές της πρώτης κατεύθυνσης (Bury, σ. 24-36) ανήκουν για παράδειγμα τα ομηρικά έπη, η Περιήγηση του Εκαταίου ή γενεαλογίες, εθνογραφικά και γεωγραφικά όπως αυτά του Ελλάνικου. Στις μεθοδολογικές επιλογές της δεύτερης κατεύθυνσης εξετάζονται τεκμήρια ιστορικής κουλτούρας στη Μέση Ανατολή και στην Κίνα, όπως για παράδειγμα ο βασιλικός Ασσυρίων βασιλιάδων, τα ανδραγαθήματα βασιλιάδων στην Περσία, ή οι επιτομές ταξινομημένων κατά χρονολογική σειρά εγγράφων στην Κίνα ήδη από το μισό της 1ης π. Χ. Χιλιετίας

Τα παραπάνω, τα συνδέσαμε με τις ερευνητικές προσπάθειες διεύρυνσης της ιστορικής γραφής και συνεπώς αναπροσδιορισμού της «ιστοριογένεσης». Οι προσπάθειες αυτές γίνονται πιθανά αντικείμενο μιας νέας ανάγνωσης που υπερβαίνει το θέμα της περιοδολόγησης της ιστοριογραφίας αν συσχετισθούν με δυο νέα φαινόμενα. Το πρώτο αφορά στο αίτημα της προσέγγισης του ελληνικού κόσμου ως μέρους ενός ευρύτερου πολιτισμικού γίνεσθαι της δεύτερης και πρώτης π. Χ. χιλιετίας. Ορόσημο αποτελεί η δημοσίευση, το 1987, της *Μαύρης Αθηνάς* του Martin Bernal. Ο διάλογος που προκλήθηκε αναφορικά με τη θέση του Bernal για την αφροασιατική προέλευση του κλασσικού πολιτισμού (Konstan, σ. 261-269) η κριτική που ασκήθηκε στα ιστορικά του συμπεράσματα για την εισαγωγή ή και την κλοπή του πολιτισμού των άλλων από τους Έλληνες, επανέφερε με νέο τρόπο στο προσκήνιο τους ανατολικούς του αρχαίου ελληνικού κόσμου πολιτισμούς και τις επιδράσεις τους στην ελληνική σκέψη, λογοτεχνία, ιστορία, επιστήμη, πολιτικό στοχασμό και φιλοσοφία, τέχνη και αρχιτεκτονική, τεχνολογία (Raaflaub, σ. 1-35). Το δεύτερο φαινόμενο που υποστηρίζει τη διεύρυνση του ιστορικού κανόνα, σχετίζεται με μια "ευρύτερη, πρόσφατη, ιστορική στροφή", προς την παραδοχή πολλαπλών τρόπων "παραγωγής του παρελθόντος", εκ των οποίων πολλοί όχι μόνο συντελούνται εκτός ακαδημαϊκής ιστορίας αλλά και αφίστανται των κλασικών μεθόδων ιστορικής ανάπτυξης (History and Theory, 1997). Η αναγνώριση του ιστορικού είδους σε μια ποικιλία κειμενικών, οπτικών και προφορικών συνθέσεων του παρόντος θέτει το ζήτημα αναδρομικά και λειτουργεί υπέρ της διεύρυνσης του ιστορικού κανόνα σε διαρκώς προγενέστερες του ελληνικού 5^{ου} αι. μορφές διατήρησης της μνήμης του παρελθόντος.

Η δεύτερη κατηγορία ενστάσεων σχετικά με τη δημιουργία του αντικειμένου ιστορία κινείται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Αφ' ενός αμφισβητείται το αρχαίο-ηροδότειο αλλά και μεταηροδότειο- κείμενο ως προς τον ιστορικό χαρακτήρα του (Cornford, Calame, & Loraux). Αφ' ετέρου υπάρχει η τάση της υιοθέτησης επιστημολογικών τομών που εγγράφονται στη νεωτερικότητα με κριτήρια άλλοτε την εκκοσμίκευση της ιστορίας, άλλοτε τη μεθοδολογική του εξέλιξη, άλλοτε την ακαδημαϊκή θεσμοθέτησή της. Οι προσεγγίσεις αυτές, αποδεχόμενες τη μακρά ιστορική παράδοση του αντικειμένου και την εξάρτηση του ιστορικού έργου από τον εκάστοτε χρόνο και τη δεδομένη κουλτούρα, δημιουργούν ωστόσο μια τομή ή μια δεύτερη, σύγχρονη αφετηρία από την οποία και εξής η ιστορία εννοείται με νέο και διαφορετικό τρόπο (Ίγκερς, σ. 17).

Παρά τις κριτικές προσεγγίσεις ή χάρις και σ' αυτές εμπλουτίζεται η προβληματική της αρχαιοελληνικής καταγωγής της ιστορίας και νέα επιχειρήματα επιβεβαιώνουν τη ρήση του Κικέρωνα. Ο Momigliano (1983, σ. 15), συνοψίζει ως εξής το σχετικό διάλογο που ανθεί τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

"Όπως και οι αρχαίοι Ρωμαίοι, έχουμε συνείδηση ότι κληρονομήσαμε την ιστορία από τους Έλληνες. Ο Ηρόδοτος είναι για μας ο "πατέρας της ιστορίας", όπως ήταν και για τον Κικέρωνα".

Τις ίδιες δεκαετίες, στο πλαίσιο μιας επιστημολογικού χαρακτήρα ενδοσκόπησης της ιστορικής συγγραφής καθώς και μιας ευρύτερης αναζήτησης που αφορά στην ελληνική αρχαιότητα, η δημιουργία του αντικειμένου ιστορία τον 5^ο π. Χ αιώνα καθίσταται σημαντικό ιστορικό ερώτημα. Σε κλασικές αναλύσεις για την αρχαία ελληνική σκέψη επισημαίνονται μια σειρά από αντι-ιστορικά στερεότυπα που καθιστούν δυσερμήνευτο το ζήτημα της εμφάνισης των πρώτων ιστορικών ειδών ή εξηγούν την καθυστέρησή τους ή επισημαίνουν τις αντιφάσεις τους (Collingwood, σ. 20-21, Châtelet, σ. 9-73, Driver, σ. 19).

Για να γίνει δυνατή η γένεση της ιστορίας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, υποστηρίζει ο Châtelet, η αρχαία ελληνική σκέψη χρειαζόταν την έννοια του ανθρώπου ως ιστορικού όντος, ως υποκειμένου που ενεργεί και επηρεάζει το γίνεσθαι. Η έννοια αυτή απουσίαζε καθώς το γίνεσθαι συλλαμβάνεται διανοητικά ως φυσικό. Η φύσις είναι η γενεσιουργός δύναμη των πραγμάτων του κόσμου, τα οποία προέρχονται και επιστρέφουν σε αυτήν. Στο βαθμό που είναι γενεσιουργός αιτία, η φύση νοείται, στην αρχαϊκή σκέψη, ως αμετάβλητη αρχή της κοσμικής τάξης: ότι είναι φυσικό είναι και κανονικό (Vegetti, 2000, σ. 43). Ο άνθρωπος είναι μέρος και καρπός αυτού του φυσικού κόσμου, υφίσταται τη φθορά του αλλά δεν τον επηρεάζει μέσα από τη δράση του. Αντίστοιχα απουσιάζει η έννοια του γεγονότος, ως ιστορικού γεγονότος, καθώς προϋποθέτει τη σύλληψη της ανθρώπινης εμπλοκής σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Οι ήρωες του Ομήρου, για παράδειγμα, ζουν σε ένα απροσδιόριστο, ως προς τη χρονολόγηση, παρελθόν. Ο Όμηρος δεν είχε ένα πλαίσιο χρόνου για να τοποθετήσει τον Τρωικό πόλεμο και δεν ενδιαφερόταν να το αποκτήσει. Ο Τρωικός πόλεμος αποκτά αναγνωσιμότητα μέσω των άχρονων αξιών και ιδανικών τα οποία οι ήρωες του παρελθόντος διδάσκουν στις επόμενες γενιές.

Η αντίληψη του χρόνου υπάγεται εξάλλου και αυτή στη θεώρηση ενός κόσμου, του οποίου η τελειότητα και η αρμονία εκφράζεται μέσα από την κυκλική κίνηση. Τα κατ' εξοχήν πρότυπα του χρόνου υπαγορεύονται, κατά την αρχαϊκή περίοδο, από την τακτική διαδοχή των εποχών και αργότερα από την κυκλική κίνηση των αστερών. Η κυκλική αυτή αναπαράσταση του χρόνου καταγράφεται ως βασικό εμπόδιο για την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης κατά την αρχαϊκή περίοδο και χρεώνεται τη σχετική σε

σχέση με άλλα λόγια είδη καθυστέρηση της ιστορικής συγγραφής στην Αρχαία Ελλάδα (Châtelet, σ. 29-47).

Την κυρίαρχη ιδέα για την κυκλική εννόηση του χρόνου στην αρχαία ελληνική σκέψη έχουν αμφισβητήσει, όμως, σύγχρονοι ερευνητές. Ο Pierre Vidal-Naquet υποστήριξε, από τη δεκαετία του 1960, τη συνύπαρξη του κυκλικού με το γραμμικό χρόνο στους Αρχαίους Έλληνες, από τον Όμηρο ήδη και τον Ησίοδο. Από τον Ησίοδο και εξής, προσθέτει, ο γραμμικός χρόνος γίνεται ο χρόνος της ιστορίας των ανθρώπων, ο χρόνος της αβεβαιότητας και της ελευθερίας (στο Leduc J., σ. 144). Η πολυπλοκότητα των αναπαραστάσεων των Αρχαίων Ελλήνων, όπως και άλλων λαών της αρχαιότητας αναφορικά με το χρόνο υποστηρίζεται επίσης και σε άλλους επιστημονικούς χώρους, όπως σ' αυτόν της λογοτεχνικής ανάλυσης και της ανθρωπολογίας (Revue de synthèse, 55-56 (1969), 57-58 & 59-60 (1970)). Ο Momigliano προσθέτει ότι η έννοια του κυκλικού χρόνου που αποδίδεται στους Έλληνες ιστορικούς - με εξαίρεση τον Πολύβιο- είναι μια επινόηση των νεότερων χρόνων (Momigliano, 1992, σ. 20).

Από τον 7^ο π. Χ αι. και εντεύθεν, επισημαίνονται επίσης σημαντικές αλλαγές στη θεώρηση του κόσμου και του χρόνου, αλλαγές που θεωρούνται θετικές για τη δημιουργία του ιστορικού είδους. Οι αλλαγές συνδέονται καταρχήν με την ανάδειξη της πόλης, ως πόλης-κράτους, ως αυτοδιοικούμενης κοινότητας με εσωτερικές αντιθέσεις ανάμεσα στην αυτονομία των πολιτών και τη ρύθμιση του κοινώς ζειν (Breisach, σ. 8-9). Η ίδια η οριοθέτηση της πόλης, τα τείχη της, τα τεχνικά έργα που εκπονούνται υποδηλώνουν τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που έχει δημιουργό τον άνθρωπο, την ανθρώπινη κοινωνία. Στο πλαίσιο της πόλης και ανάλογα με τις κυρίαρχες ανά πόλη αντιλήψεις, η λειτουργία του πολίτη και η ενεργός συμμετοχή του είναι καθοριστική για την ευημερία της πόλης. Αντίστοιχα, η ίδια του η ταυτότητα υπεράνω της οικογένειας, της συντεχνίας, της θρησκευτικής κοινότητας, της τάξης και του φύλου ορίζεται από την ιδιότητα του ανήκειν στην πόλη. Η πόλη δεν είναι φυσικό όν. Οφείλει την ύπαρξη της στους πολίτες και στις αποφάσεις τους. Οι ορθές αποφάσεις των πολιτών και η ενεργός συμμετοχή τους για την υλοποίησή τους εξασφαλίζει τη σωτηρία της πόλης και την ελευθερία του πολίτη. Η εγκόσμια δράση και η σημασία της εγγράφει καθοριστικής σημασίας υποθήκες για την αφήγησή τους.

Οι ορίζοντες αυτού του πολίτη διευρύνονται διαρκώς στο χώρο που ανοίγει ο β' ελληνικός αποικισμός και η ανάπτυξη του εμπορίου. Η εγκατάσταση των Ελλήνων στις μικρασιατικές ακτές, η επέκταση της περσικής κυριαρχίας ως το Αιγαίο στρέφει τις περιέργειες προς ανατολάς. Η αύξηση των συναλλαγών με τις ξένες χώρες αποκαλύπτει έναν άλλο κόσμο. Τον κόσμο αυτό επιθυμούν να γνωρίσουν, να συσχετίσουν με το δικό τους, να εξηγήσουν. Η *Περιήγησις* του Εκαταίου του Μιλήσιου εκφράζει φθίνοντος του 6^{ου} π.Χ. αιώνα τις νέες περιέργειες. Η γνώση αυτή καθίσταται αναγκαία στο περιβάλλον των αρχών του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, ένα περιβάλλον αφενός περσικής απειλής και αφετέρου ανάληψης της ευθύνης για την αντιμετώπισή της.

Οι περσικοί πόλεμοι θεωρούνται ο καταλύτης για τη γονιμοποίηση των αλλαγών που έχουν συντελεσθεί στην αρχαϊκή ελληνική σκέψη και οδηγούν στη δημιουργία ενός νέου θεωρητικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο είναι δυνατή η εννόηση της ανθρώπινης δραστηριότητας σε ιστορικό πλαίσιο. Σε αυτό το "θετικιστικό" περιβάλλον όπου εκδηλώνεται η δύναμη του λόγου, δημιουργείται η επιθυμία μιας αφήγησης με σειρά για να ερμηνευθούν και να παραμείνουν στη μνήμη τα θαυμαστά έργα των ανθρώπων.

Το πεπρωμένο, η υποδούλωση των ελληνικών πόλεων στο Μεγάλο Βασιλιά που με τεράστια στρατιά έφθασε στην καρδιά της χερσονήσου απεφεύχθη χάρις στον ηρωισμό κάποιων ελληνικών πόλεων που αποφάσισαν να τον αφηγήσουν. Ανθρώπινες

αποφάσεις και έργα έσωσαν τις ελληνικές πόλεις και τους πολίτες από τη μηδική κατάκτηση και εξασφάλισαν το πλαίσιο ύπαρξης του ελληνικού κόσμου. Τα πρόσφατο παρελθόν και η νωπή μνήμη του, πλήρες πραγματικών γεγονότων, πραγματικών ηρώων, μηνυμάτων αναδεικνύεται σε αντικείμενο πραγμάτευσης και ερμηνείας. Στην Αθήνα, την πόλη που σήκωσε το μεγάλο βάρος της απόκρουσης των Βαρβάρων, την πόλη που εκκενώθηκε από τους κατοίκους της, που πυρπολήθηκε από τον Ξέρξη, την πόλη που έγινε η κατ' εξοχήν δημοκρατία του Αρχαίου κόσμου, στην Αθήνα των μέσων του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, συγγράφει ο πολυταξιδεμένος από την Αλικαρνασσό Ηρόδοτος (Bury J., σ. 37-38) την ιστορία που θεωρήθηκε το πρώτο ιστοριογραφικό είδος.

Στην Αθήνα του ίδιου χρυσού αιώνα, όταν με το τέλος των περσικών πολέμων τίθεται με οξύτητα που καταλήγει σε πόλεμο το ζήτημα της ηγεμονίας και της προοπτικής των ελληνικών πόλεων-κρατών συγγράφει ο Αθηναίος Θουκυδίδης την Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, εγκαινιάζοντας το ιστοριογραφικό είδος της πολιτικής ιστορίας.

Στη δημοκρατική Αθήνα του 5^{ου} π. Χ. αιώνα, συγκεντρώνεται η ιστορική εμπειρία και συντελείται η ιστορική δημιουργία.

Τα ιστορικά είδη

Ο Kelley, σύγχρονος ιστορικός της ιστοριογραφίας, αξιοποιώντας τη διπλή όψηως μνημειακή γλυπτή αναπαράσταση των μορφών του Ηρόδοτου και του Θουκυδίδα στο εθνικό μουσείο της Νάπολης επιχειρεί να συνδέσει τα έργα τους με τις σύγχρονες και μεταμοντέρνες ιστοριογραφικές εξελίξεις. Ο **Ηρόδοτος**, άνθρωπος ανοικτών οριζόντων, κοσμοπολίτης, κατηύθυνε την περιέργειά του υπερβαίνοντας τα πολιτισμικά του σύνορα και αναζητώντας τόσο στο μύθο όσο και στα γεγονότα, τη σχέση πολιτισμού και βαρβαρότητας, εγκαινιάζοντας έτσι ένα λογοτεχνικό είδος, ένα παραδειγματικό ιστορικό πρότυπο, ένα αντικείμενο το οποίο, δύο χιλιετίες μετά, έμελλε να αποτελέσει τη βάση μιας επιστήμης και ενός επαγγέλματος. Ο **Θουκυδίδης** στρατευμένος άνθρωπος της πόλης και ορθολογιστής, αφιερώθηκε στην ερμηνεία των γεγονότων που συντάραξαν τον κόσμο του, αναζητώντας τις αιτίες και τα κίνητρα της αντιπαράθεσης των δυο πόλων του κόσμου αυτού, της Αθήνας και της Σπάρτης. Εγκαινίασε επίσης ένα ιστοριογραφικό είδος, αυτό της πολιτικής ιστορίας και την ανέδειξε ως πραγματική, αντικειμενική απέναντι στη *μυθιστορία* των προγενέστερων. Η Κλειώ στη συνέχεια παρουσίασε παραπάνω από δύο πρόσωπα. Τα παραδείγματα, όμως, που καθιέρωσαν οι δύο αυτοί ιστορικοί επιβίωσαν για παραπάνω από είκοσι πέντε αιώνες, υποστηρίζει ο Kelley. Το πρώτο -ηροδότειο- ως "πολιτισμική ιστορία" με οπτική που αγκαλιάζει όλες τις μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας, τόσο πνευματικές όσο και υλικές, ιδιωτικές και δημόσιες, μυθικές, μυστηριώδεις και πολιτικές. Το δεύτερο, -θουκυδίδειο- ως "πολιτική ιστορία" με στρατηγική αναζήτησης της αιτιότητας των φαινομένων και του συσχετισμού των δυνάμεων στο πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο (Kelley, σ. 2-3). Όσο για το τρίτο, τις **Ιστορίες του Πολύβιου**, καθώς συνιστούν μια προσπάθεια συγγραφής παγκόσμιας ιστορίας, εισάγοντας την έννοια της οικουμένης έτσι όπως αυτή συγκροτείται την εποχή της ρωμαϊκής επέκτασης, καθιέρωσαν το συγγραφέα τους ως πατέρα της παγκόσμιας ιστορίας.

Τα τρία αυτά διαφορετικά ιστορικά είδη ανάγονται σε πολυσήμαντα ιστοριογραφικά παραδείγματα στη μακρά διάρκεια του δυτικού χρόνου. Ο χρόνος ανάδειξης και επιρροής του καθένα από αυτά παραμένει ωστόσο διαφορετικός. Ο πατέρας της ιστορίας χρειάστηκε να περιμένει περισσότερο από τους άλλους και ο Πολύβιος είναι ο πρώτος που ανακαλύπτεται από τους νεότερους. Τον Πολύβιο ακολουθεί ο Θουκυδίδης.

Ο Πολύβιος σφραγίζει την ουμανιστική ιστορική σκέψη, ο Θουκυδίδης τη θετικιστική ιστορική σκέψη, ο Ηρόδοτος συνομιλεί προνομιακά με τα νέα ιστοριογραφικά αντικείμενα του 20ου αιώνα και άλλους χώρους των κοινωνικών επιστημών όπως για παράδειγμα αυτούς της ιστορικής ανθρωπολογίας, της γλωσσολογίας και της σημειωτικής.

Ο χρόνος ανακάλυψης του **Πολύβιου**, η εποχή που οι μεταφράσεις των έργων του, ελεύθερες και πιστές, ο σχολιασμός των θέσεων του σφραγίζουν είναι η εποχή της εκκοσμίκευσης της ιστορίας. Η εποχή κατά την οποία πληθαίνουν τα δείγματα μιας εγκόσμιας περιέργειας που αναζητά την αιτιότητα των φαινομένων στη δράση των ανθρώπων και στις επιλογές τους. Στο πλαίσιο αυτής της αναζήτησης που καθιστά σταδιακά άκυρες τις μεσαιωνικές λογικές διευθέτησης του παρελθόντος, επιτυγχάνεται μια νέου τύπου σύνδεση με την αρχαιότητα, σύνδεση που καταλήγει στην αναγωγή της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας σε πρότυπο και στην ταύτιση του πολιτισμού με τον - προχριστιανικό- πολιτισμό της. Το χρόνο αυτής της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, την εποχή μάλιστα της μετάβασης από την ελληνική στη ρωμαϊκή εποχή έχει ιστορήσει ο Πολύβιος. Τον έχει μάλιστα ιστορήσει με τρόπο που αναδεικνύει το μεγαλείο και τις αρετές της Ρώμης. Έχει επίσης συνδέσει το έργο του με την πολιτική αρετή στην οποία επενδύουν οι ουμανιστές φιλόσοφοι για την επιστροφή στο χρόνο των αρχαίων και του πολιτισμού τους. Δάσκαλος της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας της Ρώμης, εμπνέει τους ιστοριογράφους της νέας εποχής και αναδεικνύεται ως ιστοριογραφικό πρότυπο στη Δύση του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα μ. Χ.. Δεν είναι τυχαίο ότι στο περιβάλλον της εκκοσμιευμένης Φλωρεντίας των αρχών του 15^{ου} αιώνα ανακαλύπτεται ο Πολύβιος ως παράδειγμα έλληνα ιστορικού που γνωρίζει καλύτερα από τους Ρωμαίους την ρωμαϊκή ιστορία. Ανακαλύπτεται από μια εξέχουσα πολιτική προσωπικότητα της εποχής, που θεωρείται ταυτόχρονα και ο πρώτος ουμανιστής ιστοριογράφος, τον Λεονάρντο Μπρούνι. Τη σκυτάλη από τον Μπρούνι παίρνει στη συνέχεια ο Μακιαβέλι. Ο Μακιαβέλι θα αποδώσει τον Πολύβιο ως πολιτικό στοχαστή. Μετά τον Μακιαβέλι, πολλαπλασιάζονται οι μεταφράσεις του Πολύβιου στα λατινικά και κατά τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα, ο Πολύβιος, ότι διασώθηκε από τις ιστορίες του, μεταφράζεται στα ιταλικά, στα Γαλλικά, στα Αγγλικά, στα γερμανικά και επανεκδίδεται στα ελληνικά

Η θέση του παραμένει κυρίαρχη έως και το τέλος του 18^{ου} αιώνα, εποχή κατά την οποία εκθρονίζεται από τον Θουκυδίδη (Momigliano, 1992, σ. 34).

Ο **Θουκυδίδης** είχε την τύχη ν' ασκήσει σημαντική επιρροή στις αμέσως μεταγενέστερες γενιές ιστορικών των οποίων τα έργα αν και αμφιλεγόμενης ιστορικής αξίας, έχουν μεγάλη ιστορική σημασία καθώς πολλαπλασιάζουν και διαδίδουν το ιστοριογραφικό είδος εκτός ελληνικού χώρου. Η ιστοριογραφία γίνεται έτσι μια μορφή επικοινωνίας στο νέο χώρο που ανοίγεται με τις κατακτήσεις του Μεγαλέξανδρου και ο Θουκυδίδης διασώζεται σ' αυτόν ως ο δάσκαλος της ιστορίας. Η επιρροή του ωστόσο διαθλάται από δυο σημαντικά φαινόμενα της εποχής. την αλλαγή του πλαισίου της πόλης κράτους και την ανάδειξη της ρητορικής. Η ανάδειξη της ρητορικής ως κορωνίδα της γνώσης μεταβάλλει τις ιστοριογραφικές επιλογές προς την ένταξη ρητορικών κανόνων που χαλαρώνουν την ιστορική συνοχή και της προσδίδουν ρητορική εντύπωση. Η ρητορική επίδειξη ανάγεται σε αξία και του ιστορικού έργου και η αναζήτηση της αλήθειας ή της αιτιότητας των φαινομένων υπάγεται στην νέα αξία. Από τη θουκυδίδεια αυστηρότητα μεταβαίνουμε έτσι σε ένα ιστοριογραφικό είδος που στοχεύει στην απόδειξη της ρητορικής του επιφάνειας. Η επίδραση της ρητορικής στην ιστορική συγγραφή ενισχύεται από την επιθυμία διεύρυνσης του κοινού της ιστορίας. Οι ιστορικοί επιθυμούν πλέον να έχουν μεγάλο κοινό. Στις προτιμήσεις αυτού του κοινού που διαμορφώνεται και αυτό κάτω από την επίδραση του Ισοκράτη και της

σχολής του, στρέφονται οι ιστορικοί του 4^{ου} αιώνα. Το κοινό αυτό διδάσκουν, ευχαριστούν, ψυχαγωγούν, κολακεύουν, καθιστώντας το θετικό για το έργο της ιστορίας που αμβλύνει, προϊόντος του χρόνου, τις διαχωριστικές της γραμμές από την λογοτεχνία.

Ο Θουκυδίδης αναμένει την εποχή του και αυτή δεν είναι άλλη από τον 19^ο ιστοριογραφικό αιώνα. Αυτός ο αιώνας στη διάρκεια του οποίου ολοκληρώνεται η ακαδημαϊκή θεσμοθέτηση των ιστορικών σπουδών, συγκροτείται η ακαδημαϊκή κοινότητα των ιστορικών, η ιστορία ανάγεται σε επιστήμη και συνδέεται με μεθόδους αναζήτησης και ερμηνείας των τεκμηρίων και κυρίως εκπαιδεύεται η μελλοντική γενιά των ιστορικών επιστημόνων, αυτών που θα καταλάβουν τις αντίστοιχες πανεπιστημιακές έδρες στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, είναι η εποχή της λατρείας της ιστορίας του. Ο 19^{ος} ιστοριογραφικός αιώνας πίστεψε πως αναγνώρισε στην ιστορία του Θουκυδίδη μία από τις δικές του επινοήσεις, την επινόηση της αντικειμενικής επιστήμης του παρελθόντος (Μπονάρ, 3, σ. 61). Τον αιώνα αυτό, μεγάλοι ιστορικοί τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όπως ο Ranke, ο Macaulay και ο Eduard Meyer έβλεπαν στον Θουκυδίδη τον ιστοριογράφο πρότυπο. Ειδικά για τους ιστορικούς της σχολής του Ranke, η οποία εμπνέει την δυτική ιστοριογραφία του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη και Αμερική, ο Θουκυδίδης γίνεται ο ιδανικός δάσκαλος της ιστορικής ανάλυσης και σύνθεσης, ο φιλόσοφος ιστορικός που συνδυάζει την αξιοποίηση της ιστορικής πληροφορίας με τη βαθιά γνώση των κινητήριων δυνάμεων της ιστορικής εξέλιξης (Momigliano, 1992, σ. 1, 57 & 59). Γίνεται επίσης ο πολιτικός στοχαστής της δημοκρατίας της Αθήνας, ο αναλυτής ιστορικών φαινομένων, του φαινομένου του ιμπεριαλισμού στον Αρχαίο κόσμο, του πολέμου (Colas, De Romilly, 1988 & 2000).

Η αμφισβήτηση των ιστοριογραφικών προτιμήσεων του 19^{ου} αιώνα και του πρώτου μισού του 20ου, η εμφάνιση νέων ιστοριογραφικών αντικειμένων στο πλαίσιο της σχολής των Annales αλλά και οι ιστοριογραφικές εξελίξεις της εποχής μας όπως για παράδειγμα η μικροϊστορία ή η γλωσσολογική στροφή κλονίζουν το θουκυδίδειο ιστοριογραφικό πρότυπο. Οι ίδιες ιστοριογραφικές εξελίξεις θα στρέψουν επίσης σε νέες αναγνώσεις του ηροδότειου έργου.

Ο Ηρόδοτος είχε καταρχήν την τύχη της άμεσης αναγνώρισης. Δεν είναι λίγες οι αναφορές για την επιρροή που ασκεί στους σύγχρονους του Αθηναίους και την ευχαρίστηση που αντλεί το κοινό της εποχής του από τις ιστορίες του. Κατά την παράδοση, ο Ηρόδοτος διάβαζε στη συνέλευση του αθηναϊκού λαού προκαλώντας τον ενθουσιασμό του και την ανταμοιβή της πόλης. Είχε όμως την ατυχία να παρεμβληθεί ανάμεσα σ' αυτόν και στις μεταγενέστερες γενιές των ιστορικών ο Θουκυδίδης, η έμφαση στην ιστορική αλήθεια και ο αρνητικός σχολιασμός του γι' αυτόν. Ο Ηρόδοτος παραδίδεται έκτοτε στην αμφισβήτηση της πιστότητας της αφήγησής του και κρίνεται αναξιόπιστος (Τσεχίας, Αριστοτέλης, Διόδωρος, Στράβων, Πλούταρχος). Το ενδιαφέρον στην πολιτική αποκλειστικά ιστορία των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, οι ιστορίες των πολέμων αποστρέφει εξάλλου από την πολιτισμική και εθνογραφική κλίση του Ηροδότου. Δεν παύει ωστόσο να διαβάζεται κυρίως για το στυλ της γραφής του και την ευχαρίστηση που αντλούν οι αναγνώστες του. Διασώζεται όχι ως ιστορικός και κυρίως όχι ως αληθινός ιστορικός αλλά ως στυλίστας συγγραφέας με περιέργειες που εγγίζουν το χώρο που ανοίγεται με νέο τρόπο, τα ελληνιστικά αρχικά, τα ρωμαϊκά, μετέπειτα, χρόνια. Οι ίδιες περιέργειες θα τον κρατήσουν στο περιβάλλον του 16^{ου} αιώνα. Το ενδιαφέρον για την Ανατολή, ενδιαφέρον που έχει πολλαπλές αφετηρίες και η ανάπτυξη των μελετών για την αρχαιότητα στρέφουν την προσοχή των μελετητών στον Ηρόδοτο και τον αποδίδουν ιστορικά καθαρό. Ο κόσμος του Ηροδότου, κοσμοπολίτικος και ανοικτός γίνεται βαθμηδόν ένας εναλλακτικός ιστορικός

κόσμος απέναντι σ' αυτόν της αυστηρής πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας. Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον Ηρόδοτο και στο Θουκυδίδη μετατίθεται εντός του ιστορικού κανόνα. Δεν πρόκειται πλέον για έναν αναξιόπιστο ιστορικό αλλά για έναν διαφορετικό ιστορικό. Ακόμα και τον 19^ο αιώνα, την εποχή της αντικειμενικής ιστορίας, ο Ηρόδοτος παραμένει στο περιθωριακό βάθρο μιας πολιτισμικής, ανθρωπολογικής ιστορικής εκδοχής που αναμένει τον καιρό της. Ο 20ος αιώνας, όσο οδηγείται προς το τέλος του τον ανταμείβει με το ενδιαφέρον, την εκτίμηση και τη συμπάθεια ενός διευρυνόμενου κοινού ιστορικών ¹.

¹ Βλ. τη συνέντευξη του François Hartog* στη Χρυσάνθη Αυλάμη. Στο ερώτημα γιατί ασχολήθηκε με τον Ηρόδοτο απαντά: " Καταρχήν γιατί μου αρέσει πολύ αυτό το κείμενο. Έπειτα γιατί, όταν διάβαζα Ηρόδοτο, ήταν για μένα ένας τρόπος να ξεφύγω από τον Θουκυδίδη που βρισκόταν στο προσκήνιο της ιστορικής έρευνας. Ο Ηρόδοτος συνιστούσε κατά κάποιον τρόπο περιθωριακή μορφή, ένα κάπως αδέξιο πρωτόλειο του ιστορικού είδους. Όμως, στο χώρο των επιστημών του ανθρώπου, ταίριαζε απόλυτα με την ανάπτυξη της ανθρωπολογίας. Τα ενδιαφέροντα της ανθρωπολογίας στις δεκαετίες του '70 και του '80 υπερέβαιναν κατά πολύ το χώρο του επιστητού με το οποίο καταπιανόταν ως τότε ο κλάδος, οπότε η ανάγνωση του Ηροδότου ήταν ένας ιστοριογραφικός τρόπος να κάνει κανείς ιστορική ανθρωπολογία μέσω της ιστοριογραφίας.". "Ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη ιστοριογραφία: Το οδοιπορικό ενός ιστορικού», *Ίστορη 11* (1998), σ. 5-6

Βιβλιογραφικές παραπομπές

- "Producing the Past: Making Histories Inside and Outside the Academy", *History and Theory, Theme Issue 36* (1997)
- "Ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη ιστοριογραφία: Το οδοιπορικό ενός ιστορικού. Συνέντευξη του François Hartog στη Χρυσάνθη Αυλάμη", *Ίστωρ 11* (1998), σ. 5-6
- Breisach E., *Historiography. Ancient, medieval and modern*, Σικάγο & Λονδίνο, The University of Chicago Press, 1994
- Bury J., *Οι αρχαίοι έλληνες ιστορικοί*, μτφ. Φ. Κ. Βώρος, Αθήνα 1988
- Calame C., *Le récit en Grèce ancienne*, Παρίσι & Λωζάννη, Belin, 1990
- Carbonell Ch-Ol. και Walch J., *Les sciences historiques de l'antiquité à nos jours*, Παρίσι, Larousse, 1994
- Châtelet Fr., *Η γέννηση της ιστορίας. Η διαμόρφωση της ιστορικής σκέψης στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Λ. Κασίμη, Αθήνα, Σμίλη, 1992
- Colas D. (επιμ.), "Thysidide" , *Textes essentiels. La pensée politique*, Παρίσι, Larousse, 1992
- Collingwood R. G., *The Idea of History*, Οξφόρδη & Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1994
- Cornford F. M., *Thucydides Mythistoricus*, Λονδίνο 1907 & 1965
- De Romilly J., *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*, Αθήνα, MIET, 1988
- De Romilly J., *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, Αθήνα, Παπαδήμα, 2000
- Driver T. F., *The sense of History in Greek and Shakespearean Drama*, Νέα Υόρκη, Κολούμπια, 1969
- Kelley D., *Faces of History*, Νιου Χάβεν & Λονδίνο, Yale University Press, 1998
- Konstan D., "Inventing Ancient Greece", *History and Theory 36* (1997), σ. 261-269
- Leduc J., *Les historiens et le temps*, Παρίσι 1999
- Lorau N., "Thucydide n' est pas un collègue", *Quaderni di Storia 12* (1980), σ. 55-81
- Momigliano A., *Les fondations de savoir historique*, μτφρ. Is. Rozenbaum, Παρίσι, Les belles lettres, 1992
- Momigliano A., *Problèmes d' historiographie ancienne et moderne*, μτφρ. Al. Tachet, Παρίσι, Gallimard, 1983
- Raaflaub K., "Greece", στο Thomas C.(διεύθ.) *Ancient work and new directions, Association of Ancient Historians 5* (1997), σ. 1-35
- Schuhl P-M., Detienne M. Duchemin J. "Espace et temps dans la cité, la littérature et les mythes", *Revue de synthèse 59- 60* (1970), σ. 69-106
- Vegetti M., *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα, Π. Τραυλός, 2000
- Ίγκερς Γκ., *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, μτφρ. Β. Οικονομίδης, Αθήνα, Γνώση, 1991
- Μπονάρ Α., *Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός*, τ. 3, μτφρ. Ε. Γαρίδη, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983